

PERLEKEDŐK (II.)

Panoptikum-rondó négy kábulatban

DEÁK FERENC

SZEMÉLYEK

Kossuth

Deák

Széchenyi

Lujza

Sáríka

Hermanné

10 kézdivásárhelyi férfi, fekete díszmagyarban, kardosan, forgósan,
sarkantyúsan,
két kézdivásárhelyi nő
és

öt muzsikus cigány

(A dőlt betűs aláhúzott szövegrészek eredetiek.)

Újvidék–Szabadka

1997–2002

HARMADIK KÁBULAT

Kékes fény, Kossuth feldúcolt fejfel fekszik ágyán.

Kossuth idegesen száll le, egyenesen odatopog a faragcsáló Deák elé, és jobbra-balra lépked a forgácson. Mondani akar valamit, de a szűrős forgács elvonja figyelmét.

A Híd Kossuth-számában megjelent dráma befejező része

DEÁK (*békülékenyen*) Hogy is mondtad: 92?

KOSSUTH (*megfenyegeti*) Az előbbit még nem fejeztük be!

DEÁK Inkább talán 91? Nem! Szeptember óta benne vagy a 92-ben . . .

KOSSUTH (*készerűen, zsémbesen*) Egy évvel vagy nálam fiatalabb, és már annyi idő óta ÖRÖK . . . Hát az se adatott meg nekem, hogy belécsípjek abba a lötytyedt pofádba . . .

DEÁK Pedig a Mámi nyilván biztatott is rá. Teréz, a zászlóánya . . . A rokonom, ahogyan emlegetik . . .

KOSSUTH Tőled sem tűröm el, hogy gúnyold!

SZÉCHENYI . . . Wesselényi – fátyászenét kap. Rengeteg ember. Kivált nők. M-lle Meszlényi Teréz –, A kövér Wesselényi meghitt viszonya Kossuthal nem tetszik nekem . . .

KOSSUTH Szegény, hűséges és mélyen magában végig boldogtalan Terézem . . .

DEÁK Amikor végre olyan megszégyenítő módon mégis összeadott benneteket – téged és az én Terézemet – az a kis hülye pap, Stefferl (*Széchenyire mutat*), nagy kompasszióval azt mondta rád: szegény ördög . . .

KOSSUTH (*készerűen*) A „mámi”? Ó is így mondta? Ez a velejéig romlott csirkefogó, aki házasságtörő, aki türelmetlenül, de kívárta a szerencsétlen férj, a jó barát halálát, hogy mielőbb befekhesen az ágyába . . . ?

SZÉCHENYI 1834. december 18-án Szabadkán és 19-én Lacházán. 12 tájban Pesten. . . S a hír: „Zichy Károly gróf meghalt” . . . Aztán, hogy: Crescence nem tud, nem akar látni . . .

DEÁK Ha jobban átgondolom a dolgokat, sajnálnom kell szegény Terézünket.

KOSSUTH Mert . . . ?

DEÁK Állandóan üllő és kalapács között élt . . . Téged is rendkívül nehéz elviselni, hát még a többi Kossuthot.

(*Csend.*)

KOSSUTH Bizony, amikor egyszerre az egész család politizálni kezdett, még édesanyám is, képzeld, még ő is, hát akkor nagyon elegem lett a „Kossuth-dinasztiából” . . . Teréz tartotta őket többnyire tisztas távolban, hogy nagyobb koccanás ne történjék . . .

DEÁK . . . Dinasztia? Jó, de akkor mégis: hogyan lettek zászlóanyák? Valaki mégis rábólintott!

KOSSUTH Nézd, vannak idők, amikor . . .

DEÁK (*szavába vág*) . . . amikor a nyolcéves Ferencet és az öt éves Tódort besoroltad a te nevedet viselő vadászezred tisztjei közé . . . Ahogyan a császárok szokták!

KOSSUTH Már te is, Ferkó?

DEÁK Mondd meg őszintén: álmodtál te néha arról, hogy királlyá koronáz a nemzet?

KOSSUTH *(leverten legyint)* Végig kísér ez az ármány is . . .

DEÁK Vagy ezt is inkább Teréz álmodta?

KOSSUTH Hát nem érted, Ferkó?

DEÁK Nem.

KOSSUTH Figyelj már ide! Ez az európaivá lett óriási szennyfolyam . . .

DEÁK De a Mámi ott, Debrecenben akkor még nagyon Madarászékkal tartott, fene nagy republikánus volt . . . radikális! Vagy tévesen hallottam?

KOSSUTH . . . ez az óriási szennyfolyam évtizedek óta mossa nevemet, és hordaléka mocskolja a becsületemet!

DEÁK Ennek a folyamnak igen nagy az árterülete.

KOSSUTH *(ismét szónokol)* Negyvennyolc ósztól, amikor létrehoztuk a Honvédelmi Bizottmányt, egész a mai napig tart az a bomlasztó folyamat, amely elsősorban az általam képviselt és soha el nem árult szent ügyet, a szabadság és függetlenség ügyét támadta . . . Belülről.

DEÁK Mert ha a magyar politikai parvenü gyalázkodik, akkor abban csak káromkodása múlja túl, csak az ötletesebb!

KOSSUTH Utánam oson, felvet bármerre lépek! Elvégre . . . te is azt tetted . . .

Abból emeltted szobrodat is . . .

DEÁK Európai szennyfolyam . . . Eltúlozod.

SZÉCHENYI Július 10-én. Hét óra előtt Péterváradon. Pulzusom 51. Radosevichot ágyban leltem. Ha megnyílnék a Dunagőzhajózás a tengerig, az első hajónak Orsováig kellene mennie három és fél nap alatt . . . Negyed háromkor megérkeztünk Zimonyba.

DEÁK Hogy is mondtad az imént: örök? ÉN? És milyen hangon, istenem . . .

KOSSUTH Amikor halálhíreidet vettem . . .

DEÁK Egyébként pedig: nekem csak egy kicsit kevesebb jutott az életből . . .

KOSSUTH . . . azt mondtam: Nagy ésszel csak nagyot lehet tévedni. Deákon is megesett ez az emberi . . .

DEÁK És a többi?

KOSSUTH Miféle TÖBBI?

DEÁK „Deákon is megesett ez az emberi, s tévedésének következései irtózatossak . . .”

KOSSUTH Ha már idézel, tedd végig és olyan becsülettel, ahogyan azt emlíkednek szántam: . . . Erkölcsei nagysága mégis oszlohatatlan nimbusszal veszi körül emlékezetét; mert az önzetlen becsületességébe vetett nemzeti bizalmat nemcsak mindig megérdemelte, hanem diadala után is igazolta. Na, ennyit.

DEÁK Köszönöm a levélben küldött cipruságacskát, amit Helfy sírkápolnám küszöbére helyezett. A feltámadás jelképének szántad, hát végső gondolataidban – ha nem is támadtam fel – de megjelentem . . .

KOSSUTH Hogy nyomorgass.

DEÁK Csak még valamit: az árnyékvilágból nekem ennyi jutott, jöllehet ennyire se számítottam . . . És ismét a régi mondás: Europa libertati asserta . . .

SZÉCHENYI Éppen Belgrádba készülök, hogy lovakat vásároljak. Holnap Pancsovába és Kubinba megyek.

KOSSUTH Hogy: Europa libertati asserta. Most, 1894. március . . . tizennyolcadikán, itt Turinban ismétled nekem, tetejében igencsak arcátlanul? Itt köpöd ezt újra az arcomba, Ferkó? Hisz a szabadságukért küzdő lengyelekért annak idején ÉN riasztottam egész Európát.

DEÁK Egész Európát? Kicsit erős . . .

KOSSUTH Magyarra fordítottam kiáltványukat.

DEÁK Magyarra – Európának!

KOSSUTH . . . és nyíltan kiálltam mellettük . . . Hát jöttek volna mellém, támaszomra a legkiválóbb lengyel tisztok, tábornokok negyvenkilencben?

DEÁK Jó, beismerem: mint mindig, akkor is tudtál előre tőkét kovácsolni, aztán ez a „tőke”, amikor – nem csak Görgey szerint – többször is csődöt mondott, és azzal védte ügyetlenségét, hogy: *nem ismeri se a nyelvet, se a terepet, se a magyar mentalitást* . . .

KOSSUTH De nem árult el Vácon! Görgey, az a vegyész . . . és VÁCI KIÁLTVÁNYA!!! KÉREM SZÉPEN: hogy nem ismeri el a Honvédelmi Bizottmányt, csak a negyvennyolcas törvényeket, hogy ellátás, eligazítás nélkül hagytuk őket Debrecenbe való távozásunkkor stb. . . . De, visszatérve az előbbi gondolathoz : EZ a lengyel tőke nem fordult ellenem soha! Ezek a kitűnő tisztok, hadászok nem zendültek, nem követelöztek, nem szerveztek ellenem soha komplottot!

DEÁK Jó, jó: valóban ízléstelen dolog, ha az ember önmagától citál. Azt tettem az imént, de másfelé fordult a szó . . .

KOSSUTH Ó, Ferkó, nem csak a szó!

DEÁK Megidéztedél – vagy én téged? – végső esetben mindegy . . . Való igaz: akkor, 33-ban én is a lengyelek érdekében subickoltam a szavakat, emlegettem szabad alkotmányunk édes gyümölcsét . . . igazságos fejedelmünk bölcs kormányát . . . közben álmodtam egy új, négytengeres államszövetségről, de magamba fojtottam, mert már a gondolata is rebellis volt . . .

KOSSUTH Attól meg irtóztál!

DEÁK Mert óhatatlanul erőszakkal jár!

KOSSUTH Virágokról, nem négy tengerre nyíló államszövetségről kellett volna áldnod! Vér és áldozatok nélkülüröl . . . Ó, istenem! Bolond vagy, gyáva, magad is virág! A pannón mimóza: büdöske!

(Csend.)

DEÁK Aztán, te már nagyon hosszú ideje és nagyon távol voltál, amikor az igazi pillanatot elérkezettnek találtam, ismét a mi negyvennyolcas törvényeink életre keltéséért birkóztam, alkotmányunk visszaállításáért, a Sanctio Pragmatica kötelező alapjaiért, de neked, nektek az se volt elég.

KOSSUTH Nem volt elég. A világban egyetlen esztendő alatt annyi viszony- és érdekváltozás történik mind politikai, mind gazdasági, mind perszonális téren, de neked nem adatott meg ezt látni, TE mindig mindent békatávlatból szemléltél . . .

DEÁK Csak kíméletesen igyekeztem eljárni . . . Kivárni a megfelelő időt.

KOSSUTH Hát így nem lehet NAGYOT lépni . . .

DEÁK De nem *déchéance*!

KOSSUTH Nemzetnek, országnak modern távlatképét így nem lehet kirajzolni, elfogadtatni, de még kevésbé kitartóan harcolni érte . . . Déchéance?

Ez ezzel jár, Deák koma.

DEÁK Trónfosztás, meg ami EZEKBEN az időkben szintén vele jár.

KOSSUTH (*nevet*) A nyaktiló?

DEÁK Óriási méretű. Nemzet fejvesztésére ácsolt.

KOSSUTH Az ÉN nemzetem többet is kibírt már . . . Fogadnék rá: belevetné magát az óceánba, és Amerikáig úszna, ha nyugaton kelne a Nap.

DEÁK Még egy szamárság.

KOSSUTH Úszna, Ferkó! Úszna. Politikai értelemben, persze.

SZÉCHENYI 27-én. Zimony. Megjött a DUNA. A FERENC 32 óra 42 perc alatt jött Pestről, a DUNA 33 óra 37 perc alatt.

DEÁK Te aztán mindent madártávlatból szemléltél! Te aztán röpködtél és szerepeltél a vesztt magyar forradalom és szabadságharc helyzetekhez szabott szövegével mítingtől mítingre . . . A Görgeyre ruházott . . .

KOSSUTH Tőlem erőszakkal elbitorolt!!!

DEÁK . . . kormányzói titulust újra visszabiggyesztetted neved mellé! De Amerikában nem tudtál a négusok mellé állni, vagy attól tartottál, hogy – akaratod ellenére, ösztönösen – egy takaros 49-et rögtönzől nekik?

KOSSUTH (*nevet*) Azért olyan közel sohasem engedtek a politikájukhoz.

Furcsa egy szerzetek azok . . . Csak a money, csak a business! Az az átkozott dúsgazdag Boyle is csak hazudozott, hogy: lesz hajó, a lagnagyobb, a legjobbban felszerelt . . .

DEÁK Végül semmit se kaptál . . .

KOSSUTH Trinkgeldet. Időről időre . . .

DEÁK Jó, hogy a hajójegyre maradt valami pénzed. A több száz beszédeddel is csak körben jártál, ha jól hallottam . . .

KOSSUTH Jól hallottad. Jó nagy füled van . . . Mit hallottál még?

DEÁK „Valamint az óceán milliónyi cseppből áll, úgy álljon a magyar kölcsön is millióknak egy-egy dollárnyi adományából.” Ismerős? No meg a Kossuth-dollárok . . . Mi lett a sorsuk?

KOSSUTH Azok nem bankjegyek, hanem öt, tíz és száz dollárról szóló ígérvények voltak, amelyeket elláttam saját kezű aláírással és meggyötört arcom képmásával.

DEÁK Tudod, engem a pénz állandóan megalázott, ezért megvettem, még csak gyűlölni sem tudtam – s ahogy láttam, néked is elég sok bajod volt vele . . . Valahogy . . . lyukas volt a tenyered, zsebed . . .

KOSSUTH A nagy füleddel azt is hallottad, hogy azért sikerült összegyűjteni 160 000 dollárt, de ebből csak 30 000-et kaptam kézhez . . .

DEÁK Zsebre vágta a tehenészek?

KOSSUTH Elment a gyűjtők által rendezett lakomákra, bankettekre, dínomdánomokra . . .

DEÁK És Mr. Smith visszahajózik Angliába . . .

SZÉCHENYI 29-én. Hajnal három óra után a DUNÁVAL el. Zimony és Magyarország felé sűrű köd, a szerbiai hegyek tiszták . . .

DEÁK Őszintén: mennyit utaztál, amióta emigrációban élsz?

KOSSUTH Negyvennégy év alatt?

SZÉCHENYI December 9-én. Nem jól. Olykor azt gyanítom . . . s villámként hasít belém – Soha többé nem látom viszont Crescencet. Kerületi ülésen vége a hídnak . . . Károlyi és Szapáry azt mondják: „Az államtanácsban taglalás tárgya volt, vajon ne vegyék-e el tőlem a biztosságomat, mert a magyar nyelv ügyéért szóltam?”

DEÁK Ha te mondd, akkor 44 . . . Valakinek annyi se adatott meg egész életére . . . No, de hagyjuk most ezt, folytassuk az előbbinél: a Kormányzó úr elment a törökökhöz, az olaszokhoz, a franciákhoz, angolokhoz, Amerikába, itthon maradtak az adósságát fizetők százezrei . . .

KOSSUTH A merények sokasága . . . Ferkó! Azok kísérték engem nyomon . . .

DEÁK Fontosabb, hogy ismerem minden léptedet, láttalak minden hajón . . .

KOSSUTH Igen, volt, hogy George Brown név alatt utaztam . . .

DEÁK . . . James Bloomfield, alias Udvardi Tamás alias . . . Láttalak lóháton, vonaton, batáron, minden páholyban. A PÁHOLYODBAN is, szabadkőművesként, láttalak szeretőddel, a többi között a szépséges és számomra annyira kedves Pulszkynéval is enyelegni az emigrációban. Képzeld: láttalak leányod és nejed, az én kedves Terézem halálakor. Láttalak akkor is, amikor már rég nem éltem . . . Amit tudok rólad, az a holt ember teljes ismerete.

Azé, aki soha nem a saját tökélyét, hanem tökéletlenségét faggatta, önmagát javítgatta. EZ a – még csak nem is fővárosi – de vidéki „szobor”, ahogyan mondd, csupán csak ember, aki szégyellte magát, mert nem volt képes ekkora tettekre, aki nem mert álmodozni, nemhogy álmait még bele is plántálja egész nemzetébe . . . No, azt végképp nem merte . . . Azt a sületlenséget pedig, amit a megtagadott híveid is terjesztettek rólam, hogy a drága, jó, végtelenül tisztelt barátunk, Teleki László halálát ÉN okoztam volna felirati javaslatommal, végleg elutasítom.

KOSSUTH Ó, és a hírhedt HÚSVÉTI CIKK. Azt már nem érte meg Teleki barátunk! Az már jóval később keletkezett, de ha megéli, bizonyosan az végez vele . . .

DEÁK A halál gondolata már régen üldözte, ezt te is tudod, tehát ne osztogassad te nekem a bűnbak szerepét!

KOSSUTH Én, aki életemben oly ritkán nevettem, akkor percekig kacagtam, amikor elmodták: olyan beszari voltál akkor is, hogy nemcsak nevedet nem adta a húsvéti cikkhez, hanem még más kezével is frattad le, nehogy rád foghassák, ha baj lenne belőle . . . Igaz, hogy Salamon Ferencnek diktáltad tollba? A Pesti Hírlap slapaját tüntetted ki ezzel a mocskos munkával?

DEÁK Teleki László halálát nem én okoztam. Hányszor mondjam még?

KOSSUTH Lehet, hogy nem közvetlenül . . .

DEÁK Az első felirat előtt Beöthy azt híresztelte, hogy Teleki Laci III. Napóleon igazi bizalmi embere, tehát ő tudhatta a legpontosabban a francia császár esetleges magatartását, ha a Burggal bekövetkezik a szakítás . . .

KOSSUTH Azt én tudtam a legpontosabban!

DEÁK Őszintén rettegtem egy francia ballépéstől, hát megkértem Lacit: jöjjön hozzám, hogy ezt azonnal tisztázzuk is le.

KOSSUTH És letisztáztátok?

DEÁK Megkérdeztem tőle: Mint becsületes ember, mondd meg nekem, hogy ha közöttünk és az uralkodóház közt szakításra kerül sor, bizonyos vagy-e benne, hogy Napóleon segítségünkre fog sietni?

KOSSUTH És? És?

DEÁK Azt felelte, hogy neki erre semmi biztosítéka nincs.

KOSSUTH Két évvel előbb – nekem volt! Még milyen biztosítékom! A francia császár, ez a hírhedt III. Napóleon, ez a világ bitangja, azt kérdezte tőlem: Még mindig el van határozva, hogy francia sereg nélkül nem hívja fel nemzetét fegyverfogásra?

DEÁK Te meg bizalommal mondtad: Erősebben el vagyok határozva, mint valaha! És hogy: Nagy érdekek forognak kockán, Sire! Így, angolul: Sire! És megértette: mit kérsz tőle?

KOSSUTH *Elfogadom az alapot: vagy sereget küldök Magyarországra, vagy nem kívánom, hogy a magyar felkeljen.*

DEÁK Ez volt a biztosíték, hogy nem ugraszt bele a nemzettel együtt egy újabb öngyilkosságba?

KOSSUTH Szaladtam a szárd királyhoz, Cavour szárd kormányfőhöz, röpködtem boldogságomban, hisz ott volt előttem, készen legnagyobb álmom, amikor . . .

DEÁK Jött a zuhancs!

SZÉCHENYI *Kossuthnál* – aki kijelenti: „**ÉN PAKTÁLOK . . . BÁR AZ ÖRDÖGGEL, DE BÉCCSEL, ÉS A DINASZTIÁVAL NEM!**”

KOSSUTH Előbb a fegyverszünet, majd a békeszerződés Ferenc Józseffel Villafrancában. És ez a koronázott gazember azt írja, izeni nekem: *Megfontoltuk a helyzetet minden oldalról a herceggel s a szárd királlyal, s bármi nehezen esett is, azon megállapodásra jutottunk, hogy békét kell kötnünk . . . végtelenül sajnálom, hogy hazája felszabadításának most abba kell maradnia . . .*

DEÁK Hát én nem kötöttem senkivel szövetséget, legkevésbé az ördöggel . . .
Itthon próbálkoztunk valami ésszerű kilátást teremteni . . .

KOSSUTH És Teleki a cél előtt összeroppant!

DEÁK Előtted kellett erején, képességén, becsületén túl bizonyítania! A te örületedhez kellett feltétlenül hűnek lennie . . .

(Csend.)

KOSSUTH Egy nőért, egy túl hosszan tartó kalandért elveszni, aztán még meg is alázkodni . . . No jó, megbocsátottam neki . . .

SZÉCHENYI Crescence, Crescence . . . Bizonyára megőrülök nélküle . . .

DEÁK Hogy te hány nőért kockáztattad nem csak saját életedet . . . Elmondjam? Nem is az itthoniakkal kezdeném. Dembinszky, Hogel Emília . . . Ha nejed magyarországi kálváriájáról nem toppan be váratlanul, és szó szerint az utolsó pillanatban sumlai táborhelyetekre, egy óra múlva már a ravatalodnál zokoghatott volna. Egy tizennyolc éves, asszonynak még alig nevezhető csitri vezetett a felállított csapdába. A kártyás, részeges férjével együtt eladott, kedves komám! Jasmaghy, a bécsi kém, bőven fizetett is nekik ezért! Kossuth, a félisten és a NÓK!!!

SZÉCHENYI *1841. december 20-án. Eötvös Pepinek nincs semmi ellenvetése a „Néhány szó a BUDA-PESTI HIDNAK ügye körül” című cikkem ellen. Arra kér, kérdezzem meg Deákat. Három óraker jönnek Deák etc. Megnézzük a hidat. Kaszinóban Deákhoz. Nyílnak, őszintének tartja a cikkemet . . . még a hídra és hitelére nézve is jónak. Otthon maradok Crescence-nál.*

KOSSUTH Egy eunuch ne beszéljen nekem a nőkről . . .

DEÁK Nem vagyok semmiféle herélt . . . de . . . maradván az előbbi témánál:

Teleki hazatérte után többször találkoztunk, beszélgettünk, két-három ízben panaszkodott is nekem, hogy meghasonlott . . .

KOSSUTH Abban a levelében, amelyet nekem Genfből Londonba küldött november végén, s amit csak három héttel később kaptam kézhez, a többi között azt írja kicsit kapkodó módon : „. . . sürgető személyes ügyben vagy tíz napig, talán tizenkettőig is utaznom kell, ” s hogy: „. . . nem veszélyes, nem párbaj . . . ”

DEÁK Mert ő aztán sok viadalt megélt . . . A vérében volt a becsület szentsége és a dac . . . Ő aztán nem félt a haláltól, hidd el nekem . . .

KOSSUTH Persze, Orczynéval enyelgett, de – információim szerint – inkább civődött Drezdában, amíg rá nem nyitott a rendőrség és letartóztatta . . .

DEÁK Tudod, hogy mennyire megváltoztatta küllemét, hogy fel ne ismerjék . . .

KOSSUTH Nem tudom . . . Tehát tartott a bajtól . . .

DEÁK Amikor a drezdai rendőrök igencsak óvatosan, találomra, bizonytalanul megkérdezték tőle kiletét, ő nemesi becsületéhez méltón bevallotta: gróf Teleki László vagyok!

KOSSUTH Nemesi becsületéhez híven . . . Másik oldalon meg a teutonok becsülete! Kiszolgáltatták Ausztriának . . . Istenem, az ilyen a mai világban már nem becsületes, nem is naiv, de egyenesen kötözni való bolond . . .

DEÁK Veled ilyesmi nem történhetett volna meg.

KOSSUTH Nem.

DEÁK Nem?

KOSSUTH Ha álcáznom kellett magam, azt nem magam miatt tettem, tehát azt tökéletesen kellett megcsinálni . . .

DEÁK Hányszor tetted?

KOSSUTH Így szándékoztam visszatérni népemhez, hazámba . . . Százszor is talán . . .

DEÁK Honvagy?

KOSSUTH Az a gyengék betegsége. Én beszélni mentem volna haza . . .

DEÁK Párbeszéd a nemzettel?

KOSSUTH (*huncutkásan megfenyegeti Deákot*) Beszélni a fejeddel, koma!

Mert mindent tönkretettél! Körülöttem minden puhánnyá vált, használhatatlan, avatag . . . Beteg! Üres . . . A te bűnöd Teleki halálában nem abban van, hogy meggyőzted, hanem, hogy kimostad belőle azt a szenvedélyt, amellyel az ÉN ügyemet hordozta . . .

DEÁK Bátorítottam, támaszára voltam . . . Beszéltünk a május nyolcadikára összehívott képviselőházi ülésen elmondandó beszédeinkről . . . még 1861. április derekán. Aztán, május elején tőlem tudta meg, hogy a képviselő-

házban mégis felirati javaslatként teszem meg indítványomat. Teleki és Nyáry, a határozatiak nevében május harmadikán voltak nálam, átnézték, és semmi kifogásuk nem volt javaslattervezetemmel kapcsolatban. Nyáry csak azt jegyzte meg, hogy az „esetenként való érintkezés . . . minket a Reichsrathba visz” – de később, a vita alatt hallgatott róla. Laci legutóbb azt mondta nekem: Nagy bajban leszek, mert alapjaiban nem tudom támaszni álláspontjaidat . . . És azt is mondta, hogy őszinte meggyőződésből képviseli az emigráció koncepcióját, miszerint Magyarországnak az önkényuralom válsága alkalmat nyújt függetlensége helyreállítására, ha a hazai politikai életben azok az erők jutnak túlsúlyra, amelyek felismerik, hogy nem a Habsburg-hatalommal, hanem a nemzetiségekkel és szomszédos népekkel kötendő szövetség az igazi érdekük, és készek is ennek a megfelelő politika gyakorlására . . .

KOSSUTH Ez egy igencsak eltompított változata az úgynevezett „emigrációs koncepciónak.”

DEÁK Nem igaz!

KOSSUTH Ismerted te egyáltalán az állandóan javított, épített, módosított, tökéletesített koncepciókat, Deák Ferkó?

DEÁK Azt tudom, hogy az otthon állandóan népszerűsített emigrációs mozgalom egyáltalán nem volt egységes, hogy a hazai helyzetről összevissza hazudoztak neked . . . Tisza, Komáromy, meg a többiek.

KOSSUTH Hát igen . . . hát igen . . . többrendbeli levelet kaptam a hazából . . . hogy áll-e még a Magyar Nemzeti Igazgatóság . . .

DEÁK . . . hogy az idegenben maradt politikusok java része intrikált, hogy a gyűlölködés is szaggatta a vitorláitokat . . .

KOSSUTH Pulszky olaszthoni, turini tapasztalatai után lemondott. Szakított a Magyar Nemzeti Igazgatósággal, otthon meg a Központi Forradalmi Bizottmány látta kárát a nagy kévebomlásnak . . .

DEÁK . . . a kémek, besúgók, spiclik serege döngöcsélt körülöttetek. De lépünk vissza egy kicsikét: van-e fogalmad arról, mekkora lágyítása az „emigrációs programnak” a te Dunai Konföderációd lázálma?

(Csend.)

KOSSUTH Hát nem sikerült . . . eddig . . .

DEÁK Hogy: fölváltva ülésezne a parlament Pesten, Zágrábban, Belgrádban és Bukarestben . . . Istenem, mennyi ebben a realitás, és mennyi az alaptalan ábránd . . .? És még te mered állítani arról a szerencsétlen Telekiról, hogy nem volt realitásérzéke?

(Csend.)

KOSSUTH Ha nem halt volna meg Miloš, és ha utána nem lett volna oly pökhendi Mihály kenéz . . . Londonban még kemény ígéretét adta, aztán

Ludwigot, aki nevében szándékozott beszélni vele a közös jövőről, szó szerint elkergette . . .

DEÁK Ne kalandozz! Telekiról beszélünk! És hogy ez mennyire így van, ahogy mondom, arról a képviselőházi ülésre készített beszédének töredékes változata ékesen szól, amit te is ismersz, hisz halála után a sajtó sietve hozta le: *a pártja – a határozati pártról van szó – vezérkarának többsége által megfogalmazott kívánsága volt, hogy álljanak el a külön indítványtól, és módosítványokkal az én előterjesztésemet fogadják el határozatként . . .*

KOSSUTH Na, ettől bolondulok meg! „. . . a párt vezérkarának többsége!” Hát ez az, amikor csak a jó Isten látja a sok belső érdekszövetség földalatti paktumait! Én, innen, nem!

DEÁK Fontos a madártávlat!

KOSSUTH Az a politika, az ÉN politikám állandóan az érzékeny, sokszor igen kényes európai politikai egyensúlyt követte, annak minden változását szem előtt tartotta, így állandóan friss, idő- és korszerű, tehát célratörő volt . . .

DEÁK Messze van Budapesttől Turin, messze London, Párizs, vagy az Államok . . . És az a szerencsétlen Teleki is túl soká gyakorolta a te szellemében az emigrációs, tehát óhatatlanul délibábos diplomáciát, abból zuhant bele a nyers magyar valóságba, ahol bizony már megkezdte munkáját a húsdaráló . . .

KOSSUTH Ahhoz ó nagyon szépen hozzászólt, mert ahol ő működött, ott aztán nincs sógor-koma-jó barát stb., nincs maradéktalan rokonszenv, csak érdek!!! Ez a politika mindenkori éle! Ez darál, Deák Ferkó, nem az adomákkal megtűzdelt, átlátszó, önös malícia . . .

DEÁK Végre kimondtad: a politika ÉRDEK! Milyen érdek? A HATALOM ÉRDEKE!!!

KOSSUTH Én óvtam az egész emigrációnkat a túlzásoktól, de ahogyan alakultak az érdekcsoportok, úgy torzult a fejekben a haza fogalmának összképe is.

DEÁK Ezeket, az ilyen reflexeket hozta magával, ezektől óvtam volna, mert a halálról az utóbbi időben túl sokszor beszélt.

KOSSUTH Ha ott vagyok, soha senkinek eszébe nem jutott volna sugallni annak a szerencsétlen idegbetegnek, meg még le is írni – a Deák-indítványra, hogy: „Ily szempontról pártolom én azt a fönséges szerkezetet, mely eldöntünk áll, szükség, hogy minden tekintetben föltartsuk a jogalapot, törvény adta állásunkból egy talpalatnyit se engedjünk . . .”

DEÁK Kezdett kigyógyulni a tőled kapott politikai farkasvakságból.

KOSSUTH Mit motyogsz te itt?

DEÁK Farkasvakság.

KOSSUTH (*felfortyan*) A kristálytisza politikai távlat! A mindenkori és a tökéletes, amely egyedül a nemzet érdekét és nem önös, apró érdekeket vesz alapul és célul!

DEÁK Akkor mivel magyarázod, hogy az emigrációból hazasompolygók legnagyobb része épp mellém állt!

KOSSUTH (*üvölt*) A hazasompolygók itt is csak közönséges csahosok voltak!!! Értéktelen politikai gőgicsélők, lesipecsenyések!!!

DEÁK Vagy csak megelégtették a sok kotkodácsolást, tojás meg sehol!

KOSSUTH Minden vasam rájuk költöttem, családommal nélkülöztem, hogy nekik legyen, de ahogy hátat fordítottam, már röhögtek a markukba!!!

DEÁK Akkor hát: ki is vásárolta a rokonszenvet, Kossuth Lajos?

KOSSUTH Mi voltunk az egyetlen politikai emigráció, amely otthonról soha, egy vasat nem kapott!!! Minden vasat ÉN TEREMTETTEM ELŐ!!! ÉN!!! ÉN!!!

DEÁK Nem kaptatok, talán mert odahaza sem volt!

KOSSUTH (*hisztériásan*) VOLT!!! VOLT!!!

DEÁK Mennyi értékes ember fordult hozzád akkor a hazából segítségért? Miért épp hozzád? Naponta!

KOSSUTH (*tovább kiabál*) BÁLAK, BANKETTEK, ESTÉLYEK!!! (*veszti hangját, tántorog, ágyára roskad*) Vigasságok . . . is voltak . . .

A színelőjáték.

Csend.

NEGYEDIK KÁBULAT

Tárogatón Kossuth-dal kíséri a színelőjáték világtáncosainak visszaállását. Kossuth vaságyán fekszik, Lujza beadja neki a gyógyszerét, közben a kézdivásárhelyiek díszes csoportja (tíz férfi fekete díszmagyarban, kardosan, forgósan, sarkantyúsan – és két nő) – amikéni előbb a muzsikuskisgyerek – bevonulnak a szobába, megszemlélik a bambán bámuló Kossuthot.

KOSSUTH Che cosa? Che volete?

(A látogatók távoznak.)

LUJZA Kézdivásárhelyiek.

KOSSUTH Adjon Isten sehol!

LUJZA Ferenc és Lajos is megérkeznek hamarosan.

KOSSUTH És . . . a glasgow-i hitelezőm?

LUJZA John Mac Adam köszönettel nyugtázta: megkapta a pénzét.

KOSSUTH De hát: ki fizette ki?

LUJZA Az Atheniumtól a könyveidre kiutalt előlegből te magad.

KOSSUTH Mikor?

LUIZA Nyugodj már meg. Nem tesz jót az állandó önmarcangolás.

(Lujza kimegy.)

KOSSUTH Szegény gróf Széchenyi mire jutott! Csak szánni tudom őt, a kedélyzavart szegény boldogtalant. Bizony, lelkemből szánom őt.

DEÁK Látod, maradt még benned a régi nagyságból.

KOSSUTH Széchenyiben a legkeserűbb ellenségeskedéseink közben is mindig a magyar Prometheust tiszteltem . . .

(Deák leszáll talapzatáról, farag, Kossuth mellé ül az ágyra.)

DEÁK (nagyot sóhajt) Végül is: nézd, mivé lettünk . . .

SZÉCHENYI December 21-én. Amolyan agóniafélelben keltem föl. Egy pisztollyal szeretnék véget vetni az egésznek . . .

KOSSUTH (Deákhoz pontosítva) Lettél! (Széchenyi felé) Lőj!

SZÉCHENYI Ha egyébiránti rosszra fordul a dolog és annyira jutunk, hogy felakasztnak bennünket, akkor csak egyetlen kegyelmet fognék magamnak kikérni, én, gróf Széchenyi István, hogy Kossuth és én egymásnak hátat fordítva legyünk . . .

(Széchenyi megnyugszik a szobortalapzaton, Kossuth legyint.)

DEÁK Lettünk!

KOSSUTH Amióta ideköltöztem Turinba, a Via dei Mille-i otthonomba, egy rövid, sajnos nagyon rövid időszak kivételével, csak gyengülök, téblábolok, szóval: végtelenül nehezemre esik szembenézni az agkori demenciával . . .

SZÉCHENYI December 23-án. Köd, főfájás. A Kaszinóban eszem. Kossuth ír nekem egy igazán szívélyes levelet: felajánlotta, hogy a Pesti Hírlap következő számában közli cikkemet . . .

KOSSUTH (Széchenyire mutat) Hogy mennyit ügködött Metternichnél és Metternichnek, az egy hosszabb történet, de amikor lapomat, a Pesti Hírlapot Metternich nem engedélyezte, hát bizalmasával megizentem neki: Koplalni tudok, de eladó nam vagyok . . . Hű, de sokat főtt a fejük, s akkor egy estélyen Metternichnek megmondta a véleményét rólam . . . Már nem titok . . .

SZÉCHENYI Ha már meg kell mondanom az igazat, a kormány Kossuth irányában, bocsánat a szóért, négy megbocsáthatatlanul nagy ostobaságot követett el. Az első, hogy lefogatta. A második, ha már megtette, hogy kibocsátotta. A harmadik, hogy Kossuth kezébe hírlapot adott. A negyedik: ha már volt hírlapja, azt tőle elvonta, és pedig akkor, amikor a józanabb elemek kezdtek kiábrándulni belőle . . .

DEÁK Ez az utóbbi igencsak híján van az igazságnak . . .

KOSSUTH Nincs vége! Koma, nincs vége! Metternich megilletődve ismerte be, hogy Széchenyi meggyőzte, és azonnal tanácsot is kért tőle a továbbiakhoz . . .

SZÉCHENYI *A történetek után, sajnálatos, de csak két alternatívát hagyott fenn magának a kormány: felhasználni, vagy felakasztani.*

KOSSUTH Teszi mindezt a Kelet Népe szellemében, ahol még kommunistának is kikiáltott . . . Hát ilyen emberrel voltam, voltunk mi egy miniszteriumban, az *első felelősben* . . . Hej, komám, gyermekeim keresztapja, ott-honról bizonyosan úgy tűnik, a távolba veszők kifakulnak, elfáradnak, elmosódnak . . . Hát én mára nagyon elfáradtam, és kimondhatatlanul fáj, hogy úton-útfélen elárultak . . .

DEÁK De, mondd: volt előtte . . .

KOSSUTH Mi előtt?

DEÁK Hát . . . előbb . . . valami . . . rövid . . . szép, vagy kellemes időszak . . .

KOSSUTH Úgy találok: nemcsak szép, de szó szerint delejes volt egy . . . korszak, Nem! Csak időszak . . . az ÉN korom vége felé, igen . . .

SZÉCHENYI Ezt le kell jegyeznem: *Inkey Ferencsel voltam a bálban – Omp-teda is jelen volt. A királyné egy keringőt táncolt velem. – Bele tudtam volna szeretni ebbe az asszonyba . . .*

KOSSUTH (*Széchenyi felé pillant*) Stefferl, a szerelmes, a házasságtörő, a világotázó, a békítő és a nagy pletykafészek, a géniusz, a poliglotta, a szép és a rút! Hé, Széchenyi Stefferl, hozzád beszélek . . . Stefferl, te sörívő páva . . .

SZÉCHENYI . . . *1830. szeptember 26-án . . . Igen erős idioszinkráziám van a sör és minden állott zsiradék iránt.*

KOSSUTH . . . te sörívő páva, hozzád beszélek, mert bizony a te szobrod is tele van madárpiszokkal! Na: a baj az volt – és én ezt sokáig észre se vettem – a kéményt, meg a dudacserepeket kezdted rakni magasan . . .

SZÉCHENYI . . . *kiben bízhatom? . . . Hajnalban . . . megnéztük Vrana di Jessero beltavát . . . majd . . . vissza Fiuméba.*

KOSSUTH . . . a dudacserepeket ég és föld között . . . Meg a tetőszéket . . . mestergereándát . . ., közben fundamentum meg falak sehol!

DEÁK De azért mégis . . .

KOSSUTH (*folytatja*) . . . hát akkor most ne szenvedj, köztöztlen génius, csupán csak azért, mert minden csodás tálcolmányod a szegény, szerencsétlen nemzeted nyakába szakadt . . .

DEÁK Kinek volt pénze, Lajcsi? Hát kinek volt akkor egyáltalán pénze? Csak adósságok voltak és általában kegyetlen hitelezők. Én tudom, mert . . . Tudod-e: neki se volt pénze! Az Akadémiára se adta meg az ígért összeget! Semmit! De adott annál sokkal többet! Másként.

KOSSUTH (*folytatja a „leszámolást” Széchenyivel*) Akkor már pátyolgotott és jól ápoltt bolond voltál.

SZÉCHENYI . . . 1848. augusztus 13-án . . . Konferencia Kossuthnál. Nincs észnél.

DEÁK . . . tudom, mert csupa uszorás . . .

KOSSUTH (*tovább perel*) Ne fordítsd vissza a mesét . . . Már később, ott a döblingi lakosztályodon, amikor szakadt az omladék . . .

SZÉCHENYI . . . Kossuthnál – este 10-ig. Kossuth: „24 000 fegyvert vásároltam Angliában: . . . Angliából 3 000 000 font sterlinget kapok.”

KOSSUTH . . . szakadt az omladék, alul a rengeteg vér, melynek java részét az én számlámra írják Deákék is . . .

DEÁK . . . csupa uszorás . . . Hidd el, hisz engem, ENGEM a tulajdon rokonom, kiváló egyházi méltóság – már bocsánat – fingatott meg az adósságom miatt . . .

KOSSUTH (*fáradtan Széchenyihez*) És maradtak, maradnak örökre a befejezetlen civódások, gróf úr . . .

DEÁK Civódások? . . . (*Hosszú csend.*) Talán nem is léteztek . . .

KOSSUTH Magam is nagy bajban vagyok a szellemképekkel . . .

DEÁK Az árnyéköklözéssel . . .

SZÉCHENYI 16-án reggel Calais-ban. Rettenő szél. A Belfast tegnapelőtt majdnem hajótörést szenvedett . . .

DEÁK És nincs győztes?

KOSSUTH (*észbe kap*) Dehogyan nincs!

SZÉCHENYI 17-én reggel 6 órakor – görcsös éjszaka után – az ARROW-n – Governement Steam Boat 60 horse – Doverban . . . Canterburyig kocsin . . .

DEÁK (*Kossuth szavait „kitalálja”*) Én vagyok a győztes!!!

KOSSUTH ÉN!!! Persze, hogy ÉN!!! Mert nekem olyan útravalót adott szép emlékü édesanyám . . .

DEÁK . . . akit elárultál. Brüsszelben éhen halt.

KOSSUTH (*keményen*) . . . Mellettem és körülöttem senki nem halhatott éhen, ezt kikérem magamnak!

DEÁK Zsuzsannád New Yorkban is talán szappant főzött, de élni már nem tudott, hát elvitte a kaszás.

KOSSUTH Nem hallgatott rám, politizált, hősködött, hát tessék!

DEÁK A jó szó nem kerül semmibe . . .

KOSSUTH Életemben alig ettem, alig ittam, alig aludtam . . .

DEÁK De édesanyád? Ott Brüsszelben?

KOSSUTH Olyan útravalót adott nekem az én édesanyám ifjúkoromban, amelyet kevesen kaptak e kerek világon . . .

DEÁK És még 92 éves korodban is maradt ebből az útravalóból?

SZÉCHENYI 16-án . . . Sir Robert Bilsonnál ebédelek. Kávéfőző gép gőzzel.

KOSSUTH (*Széchenyihez GÖZZEL!!!*) A fejed. Az van teli gőzzel . . . (*Deákhoz*) Ferkó, őszinte leszek ismét . . .

DEÁK Ismét!

SZÉCHENYI *Rotschild szavát adja* . . .

KOSSUTH Valójában te csak egy *közbülső* személy vagy itt . . .

DEÁK . . . is . . .

KOSSUTH Igen: itt is. Mint ahogyan Eötvös Pepi sose lett még harmadik se!

DEÁK Tudod: ez egy kicsit imponált is nekem. Jóllehet én a pálya széléről surkoltam, nem is túl hangosan . . . De jó volt.

SZÉCHENYI *19-én . . . Rotschildnél ebédelek . . . 1000 részvényről beszél. Társaságot formálni – a gyapjút egyenesen idehozni etc.*

KOSSUTH És igaz az, hogy az életet nem lehet újrajátszani, ami azt jelenti: ami ebben a félig eszméletlen közjátékban történik . . .

SZÉCHENYI *Április 6-án. Azt hiszem, Rotschild a nyakamba akarja varrni a lányát 2000 font sterlinggel. Csinos. Az . . . apjánál eszem.*

KOSSUTH . . . inkább bohózat, mint a hármunk, vagy százunk, ezrünk újravett élete . . .

DEÁK Nekem az egyszer is nehezemre volt.

KOSSUTH De öngyilkosságra sose gondoltál.

DEÁK Sose. De te sem.

KOSSUTH Egyszer, de nagyon rövid ideig.

DEÁK Ez nem lehet igaz.

KOSSUTH Negyvenkilenc augusztus 11-én, Aradon. A temesvári vereség hírére.

DEÁK Ó, arról hallottam. Fontos, hogy volt aki konzolált . . .

KOSSUTH (*gyorsan témát vált*) *Jut eszembe: mi minden sarjadhatott ki – még egész fiatal jurátus koromban – a vidéki intrikákból, azt nem kell épp tenéked ecsetelnem . . .*

SZÉCHENYI *7-én Wenckheimmel Croydonba mentünk megnézni Csekonics lovait . . .*

KOSSUTH . . . de ahogy fiatal ügyvéd koromban . . . a Reviczky-árvák körüli borbotrány után egyre csak hevesebben áradt rám a vádözön, amikor hiába kiáltottam bele a világba, abba a siketbe, a zemplénibe is, hogy *politikai életemben Isten és ember igazsága ellen tántoríthatatlanul azt védtem, aminek jóságát az élet ismerete sugallott és ha hibáztam, azt nem az eszem, a szívem tette* . . . Erre édesanyám levélben azt izente: *„Menj lelkem, tovább is azon az ösvényen, melynek tudása téged boldogít. Mi büszkéek vagyunk rád, még ha egy tál krumplival kellene is beérni. Mint más falusi ember, mi is eléldegélünk . . .”*

SZÉCHENYI *8-án . . . az operába mentem . . . Tamborini, Grisi, Zuchelli,*

Rabini elsőrangúak a Gazza labrában . . . Hát igen: ez a Rossini, ez tud . . .

DEÁK A kis Szapáry Etelka grófnővel valóban milyen is volt a viszonyod?

KOSSUTH Viszonyom, viszonyom!!!

SZÉCHENYI *(leszáll a székéről, a talapat peremére ül, összegörnyed)* *Nem vagyok jól . . . Pontyepét veszek be . . .*

DEÁK De hogy az említett borért kapott 800 forintot nem fizetted volna be az árvaszék pénztárába, mert kártyaadósságot törlesztettél volna vele – azt kötve hiszem. De mikor történt mindez, ha egyáltalán megtörtént?

KOSSUTH A világ kezdetekor, valahol 1830-ban . . .

DEÁK A nagy lángolás, nyargalás ideje . . .

KOSSUTH Képzeld, voltak írói ambícióim is . . .

DEÁK És ha azt modom, persze nem szívesen: *Miért zárjátok el utaimat?*

Bocsássatok! Előre vannak vágyaim, de én használni s nem ragyogni akarok.

KOSSUTH *(dühösen nagyot fúj)* Petőfi, itt, most . . . Ha nem keveri össze az életet a poézissal, ma is élne és virulna! De ez, így, most, ne haragudj, de nem fair! *(Dünyög.) . . . Használni s nem ragyogni . . .*

DEÁK Én Aranyt szerettem Vörösmarty mellett, de Arany Lacinak is volt valami izenete hozzánk . . .

KOSSUTH Már a nevétlől is ráz a hideg!!! A kicsi Lackó!!! Ő vette célba írásaimat az emigrációból, persze, egész idő alatt NEM RÓLAM, RÓLAD ÁRADOZOTT!!!

DEÁK Nem értem?

KOSSUTH Na!!! A holt ember mindentudása! Most hol van? He?

SZÉCHENYI *(gyorsan visszaül székébe)* . . . *Este tíz óra tájban Apatinnál kötöttünk ki . . . Batinán húst vettünk, és igen hús kútvizet ittunk. Az embereknek „fogadalmi napjuk” volt, amolyan ünnepük, hogy az isteneket semmittevésel termékenyítő esőre bírják . . . A lányok buják és szépek voltak . . . Egy 14 éves feketét egész megkívánok . . .*

KOSSUTH Tudod mit írt a te kicsi Lackód rólam?

DEÁK Nem volt az én kicsi Lackóm.

KOSSUTH Ezt vágja a pofámba: . . . *Ő nem ismeri, nem érti a mai Magyarországot . . . pedig neki is nagy része van abban, hogy ez a Magyarország nem olyan többé, aminőnek ő találta pályája kezdetén: nem a peroragtivák, gravemenek, nem-adózás, saját zsírába fülő elszigeteltség nagy pipájú s kevés dohányú népe; hanem egy nagy alakulás processzusában fejlődő állam . . .*

(Csend.) Hát ennyi.

DEÁK *(vállat von)* Te idézted . . .

KOSSUTH Én. Mert bánt. Mindnyájan bántatok. Még itt is.

DEÁK És a nóták?

KOSSUTH Nóták, nóták. Hallottad! Nincs olyan, amelyik ne sántítana . . .

DEÁK Például . . .

KOSSUTH Hát, vagy a közvetítő volt botfülű, vagy a nép váltott azzá . . .

DEÁK Mert?

KOSSUTH Mert . . . Figyelsz, Ferkó?

DEÁK Én midig figyelek . . . FIGYELLEK!!!

KOSSUTH *(előbb komolyan, aztán már kuncogva-kacagva)* Majd elmegyünk messzire-messzire, Angolország kellő közepibe, leszállunk az angolok völgyibe, Kossuth Lajos háza elibe . . . Ezt hallottad?

(Csend.)

SZÉCHENYI Ma betöltöttem 56-ik évemet. Meg fogják választani Kossuthot. A trójai ló lesz . . . az országbíró és Stoffer kombinációjának jóvoltából Kossuthot meghívták a főhercegi ebédre . . .

(Csend.)

DEÁK Hiába ügyeltem később is, a mai napig is – arra, hogy minden az isteni és emberi rend és törvény szerint történjék, amit az erkölcs megtart, de ez aztán a lelkiismeretet nem nyugtatja . . .

KOSSUTH Hát ami azt . . . a TE lelkiismeretedet illeti, arról bőven lenne szavam . . .

SZÉCHENYI Kossuth és Szentkirályi fátylós zenét kapott! 21-én: Adam Clark: you are more the 4 of the young ones . . .

DEÁK A te tolladból a Magyarország sírásói . . .

KOSSUTH Ez az!!! Ferkóm, ez az!!!

SZÉCHENYI *(teljesen letörten)* Döbling, 1859. november 1-jén: Mindenkitől elhagyatva . . . Felöltözve aludtam a karosszékekben! – Közeledik a végem. Úgy látszik, jól tesz a sör!

KOSSUTH *(Széchenyi felé)* Mondom: sör, sör, sör! A magyar bortól talán meggyógyultál volna! Ahogy a mindenkori policeman, Marx elvtárs seggnyalója, besúgója, lakája: Szemere Bertalan! Hogy fulladt volna bele a reásavanyodott szekszárdi, meg badacsonyi boraiba! Ó, a lelkiismeret! Kinek-kinek a magáé . . .

DEÁK És te, a magadéval jól megvagy?

SZÉCHENYI *(élénken)* . . . Később Vukovárnál szállottunk ki újra a Szerémségben . . .

KOSSUTH Lelkiismeretemmel szembenézek! Percről percre!

DEÁK És rendben talárod. Más dolog, hogy amitől én rettegetem, te abba bizony belenyargaltál!

KOSSUTH Hát te csak rettegsz. Most is.

DEÁK Ma is nyargalsz, ha jól tudom . . . Az a leírhatatlan önfejűség! Kevés nyert és sok veszített ütközet . . .

KOSSUTH Ó, Ferkóm, sok minden másként alakult volna, de csak Vidinben értesültem Klapka komáromi remekművéről . . . KÉPZELD! A KEZEMBEN VOLT A VILÁG, CSAK NEM TUDTAM RÓLA!

DEÁK Hát igen: Klapka már a nagysallói csata után is azt mondta: . . . nem izenjük meg az országyűlésnek . . . Kossuthnak . . . a csata valódi eredményét, mert ha megtudnák: hogy milyen nagy volt e győzelem, képesek volnának rögtön három európai nagyhatalmasságnak hadat izenni . . .

KOSSUTH (*oda se figyel*) Ha Klapka eme győri, majd komáromi mesterművét előbb megtudom, odamegyek . . .

DEÁK Klapka valódi ész-ember volt.

KOSSUTH . . . Görgeynek nem lett volna meg a lehetősége az árulásra . . .

DEÁK Sokat segített nekünk 61-ben, azokban a vészterhes kora tavaszi napokban . . .

KOSSUTH (*felkapja fejét*) Ki segített . . . ?

DEÁK Ismét csak a magad szavaira figyelsz . . . KLAPKA!!! Hatvanegyben! A hazaküldött utasításaival! A jegyzékével . . .

KOSSUTH Ne kiabálj, lehet, hogy megvakultam, de siket még nem vagyok! Mi van Klapkával?

DEÁK Azt javasolta elvbarátaitoknak, hogy: Maradjon meg a függetlenségi párt, de ne nehezítse a mostani válságos percekben a Deák által kitűzött bölcs és mérsékelt politikát!

KOSSUTH (*dühötől remegő hangon*) Az a kelekótya bohémiai?

DEÁK Morva.

KOSSUTH Az a svájci bankár?

DEÁK Tudtommal – abban a szakmában is igen tisztelték.

KOSSUTH (*kitör*) Az ő szakmája a harctéren volt!

DEÁK A Magyar Nemzeti Igazgatóság tagjaként jogában állott . . .

KOSSUTH Semmi sem állott jogában az én tudtom nélkül! De ő belekontrázkodott a politikába is! A hátam megett csinálta a megbocsáthatatlan zűrzavart! Az erdélyi ügyetlen, szakszerűtlen . . .

DEÁK Szakszerűtlen?

KOSSUTH Pontosan így: szakszerűtlen betörésével is . . . És: kinek a lelkesítésére? Miért?

DEÁK Vajon miért?

KOSSUTH Csak azért, mert FEJÉBE VETTE, HOGY KORMÁNYZÓ LESZ!!! De soha, semmi esélye nem volt!

DEÁK (*csfpősen*) Másnak sem!

KOSSUTH (*kiabál*) Soha, senkinek!

(*Csend.*)

DEÁK Hát, Stefferl, most nem te kevered az időt . . .

KOSSUTH (*keményen*) Ha nem tudnád: 49. augusztus 11-én még mindig az én kezemben volt a nemzet sorsa!

DEÁK Nekem Görgey, aki elkeseredésben vigasztalt, EZT egész más-ként . . .

KOSSUTH Az egy rémlátomás! Máig! Annyi árulást, annyi ködösítést, pa-rancsmegtagadást . . .

DEÁK Parancsmegtagadásra előléptetés és érdemrendek!

KOSSUTH Csak egyszer, Debrecenben. A dekoráción hárman jelentek meg, de nem csak csatakos öltözéke, sáros csizmája volt megalázó, hanem a szeméből felém szikrázó gyűlölet is. Hiába mondtam, szinte könyörögtem az ünnepélyes pillanatban: Engesztelődést – a haza nevében!!!

DEÁK Mindig is féltél tőle . . .

KOSSUTH Katonaként az ő dolga a harcmezőn volt! Á, de nem, ő . . .

DEÁK Mintha megbabonázott volna: szinte tudat nélkül cselekedtél, visel-ke dtél szándéka szerint.

KOSSUTH És még mert azután is politizálni!

DEÁK Minden ember tapasztal és tapasztalatai javítják politikai igazodását is . . . Nos hát, Görgey . . .

SZÉCHENYI (*féténken feláll, körülnéz*) . . . Visszahívnak . . . vegyem át a HAD-ÜGYI TÁRCÁT . . . ideiglenesen . . . Nemet mondok. Kényszerítenek. (Le-ül.)

DEÁK . . . Görgey nekem egész másként adta elő a dolgokat . . . Az ő lelki- ismerete is tiszta, mert a te fejtelenséged . . .

SZÉCHENYI . . . Szörnyen igaz körirat. Bécsből. Szegény Pest . . . vérben, és- pedig Kossuth miatt.

DEÁK Lajcsi, a te sok és gyakran alaptalan hezitációid, a környezetedből áradó fejtelenség hónapokon át követelte az emberéleteket . . .

KOSSUTH Nem voltál ott! A békepárttól, republikánusoktól a flamingóig, girondistákig minden lehetetlen politikai árnyalat! Ebben aztán egyensú- lyozni . . .

DEÁK Már nem tudtál rögtönözni . . . Pedig Egressy, a nagy színész – azt mondta egyszer: az igazi rögtönzéshez nagyon fel kell készülni . . .

KOSSUTH Soha nem rögtönöztem, mindig segített az isteni szikra, homlokon csókolt a stratégia műzsája . . .

DEÁK Talán a korzikai káplárt is ez csókolta homlokon . . .

KOSSUTH Valóban, Ferkó: léteztek ilyen?

DEÁK Hogy van-e a stratégáknak műzsájuk?

KOSSUTH Az ihlet! Az vezérelt mindig pontosan és egyenesen.

DEÁK (*töprengve*) Az erőszaknak műzsája . . .

KOSSUTH Ma már ehhez az isteni adományhoz társítottam mindent, amit a korszerű hadtudomány kiizzadt!

DEÁK *(kesernyésen)* Isteni hadtudomány . . .

KOSSUTH Mára a világ legnagyobb ármádiáját is úgy vezényelném, mint egy ördögi karmester!

DEÁK A katonával politizáltál, a politikusokkal katonásdit játszottál . . .

KOSSUTH Ugyan kitől hallottad ezt az ökörséget?

DEÁK Például: Tiszafüreden Görgeyvel . . . bocsáss meg, tudom, hogy még beszélni se szeretsz Jókairól, de . . .

KOSSUTH Jókai mindig is regélt!

DEÁK . . . Jókai szerint Tiszafüreden a Görgey–Dembinszky duelt úgy zártad le, hogy, amikor egyedül maradtál a pokolian vétkes Görgeyvel, kedves, baráti csevegés közepette, mert annyira meghatott a szerénysége – Istenem: Görgey és a szerénység! – egyszerűen kinevezted fővezérnek, jóllehet azért mentél le Debrecenből, hogy föbe löveds . . .

(Csend.)

KOSSUTH *(beleszimatol a levegőbe)* Honnan ez a rettenetes bűz?

SZÉCHENYI . . . *A futaki uradalom 800 teleknyire tehető. Németek, magyarok, rácok. Nem nagyon keverednek . . . Forray elvitt bennünket a szerénységi Cserevicsbe . . . a vidék zöldje, buja tenyészete, a jó utak, eleven sövények, bájos házak olyannyira kontrasztban állottak az „Extra Hungariam” műveletlen síkjaival . . .*

KOSSUTH Ferkó! Te érzed?

DEÁK . . . Furcsa. Amióta gyámleányoméknál laktam – megadatott nekem a rendszeres tisztálkodás . . . De hát . . . a betegség . . .

KOSSUTH Az. Mindig is betegeskedtél . . . Szoborként is egy kicsit olyan . . . konyult vagy . . .

DEÁK Te is.

SZÉCHENYI . . . *A Dunát szabályozni kell . . . és aztán a híd és nem fordítva! A szabályzást a Vaskapunál sziklarepesztésekkel s ugyanakkor benn az országban átmeteszésekkel . . . Az előbbi subsidiumokból, az utóbbi azok által, akik a dologban érdekeltek . . .*

DEÁK No de, Lajoskám, volt azért bennem virtus is . . . valaha . . .

KOSSUTH Cirkuszi veselkedés Wesselényivel. Az az angol erőmérő masina . . .? Mikor is volt az, és volt-e egyáltalán?

SZÉCHENYI *A kerületi ülésen 33 megye által 400 000 pengő forintért magyar színház a Duna partján megszavaztatott . . .*

KOSSUTH Jó, jó: azt az erőmérő masinát talán a lófő Wesselényitől is erősebben megütötted, az úrhölgyek szíve talán gyorsabban is vert érted az idő tájt, de aztán? Mi lett belőled?

DEÁK Amikor egy alkalommal az újvidéki rác néptribunál, vagy színgigatatóval, Miloš Dimitrijevićtel az ő nemzeti színházuk támogatása ügyében beszélgettünk és észrevette, hogy igencsak gyengélkedem, megveregette a vállam, és egy őserb bölcsességgel nyugtatott: a fakók csak *fakulgatnak*, a pozsgások – *elutaznak*.

KOSSUTH Akkor, most kettőnk közül ki a fakó és ki a pozsgás?

DEÁK Te élő, eleven szoborrá ragyogtad ki magad . . . Rég messze vagy attól, hogy földi lény lennél. Csak mítosz, hogy imádjanak. Színtelen, szagtalan maradtál a nemzet számára, nem kakálsz és nem pisilsz, egyre többet lehet rád nótázni, akár hamisan is, ahogy mondtad . . .

KOSSUTH Mégis mindenben ott az én állhatatosságom!

DEÁK *(folytatja)* . . . inni, bicskázni is, mert hol vannak már a fényes szablyák? SZÉCHENYI *Kossuth népszerűsége? A magyar jellem maradandó hibái öltének benne testet: az illuzionizmus, a szalmaláng és a könnyű fajsúlyú, nagy szavak politikája!*

KOSSUTH *(hosszan nézi Széchenyit, majd Deákhoz fordul)* Azt a fene nagy őserb ajándékot úgy háláltad meg, hogy – mert a Ház nem adott egy vasat se a rác színháznak, hát te, az igazságtevő – a mi Nemzeti Színházunktól is megvonattad a juttatást.

DEÁK Leszavaztak . . .

KOSSUTH Először!

DEÁK Hatvannyolcban . . . Igen, először.

KOSSUTH Búzslesz, komám . . . Hogy tudtak elviselni azok az érzékeny hölgyek ott körülöttem: Vörösmartyné, a lánya, meg a két Nadeczky-lány: Ferike és Emma?

DEÁK Ahogyan egyszer a helvétektől hallottam, tán Genfben: a francia illatszerek oly nagy keletje abból adódott, hogy irtóznak a tisztálkodástól, a víztől, tán inni se szeretik, te ehhez mit szólsz, hisz nyakra-főre ott voltál a Napóleonoknál? . . . És, ahogyan látom: igencsak ápolt és elegáns vagy ma is . . .

KOSSUTH Csak tiszta. Rend volt mindig: bennem, rajtam és körülöttem! Illatszerek – soha!

DEÁK Én meg pici koromban ott, Tárnokon, elmerültem a piszokban, férgek lakmároztak bennem, rajtam, s ha Klári néném onnan ki nem emel . . . A mindennemű szenny iránti iszonyom talán innen ered . . . Mégis . . .

(Széchenyi véletlenből ismét elsüti pisztolyát. Kossuth és Deák összenéz.)

KOSSUTH Vadászik önmagára a vén bolond . . .

DEÁK Befejezte ő azt még hatvanban . . . Nagy boldogságodra . . .

KOSSUTH Bosszúságomra . . .

DEÁK *(csípősen)* Ó, a figyelem feléje fordult, a szívek érte könnyeztek, a nemzet gyászolt. Ő lett egyszerre a legfontosabb . . .

KOSSUTH Bizonyosan erre is van valami anekdotád . . .

DEÁK Beletaláltál . . .

KOSSUTH Most, ahogy elgondolkozom: szerintem te csupán gyáva vagy ahhoz, hogy az emberek szemébe mondd a sértést, hát kitalálsz valami kis gügyeséget, és megnyugszik a lelked: na, jól odamondogattam!

DEÁK *(halkan nevet)* Hetvenkettőben, amikor Eötvös Pepi és én . . .

KOSSUTH Képzeld, Pepi is úgy jellemzett téged, mint korlátolt egyéniséget. Még ő is . . . És hogy loptad nézeteid, és egy év múltán a sajátodként jelentél meg velük . . .

DEÁK *(mintha nem is hallotta volna)* . . . tehát, Pepi és én az újvidéki szerb tannyelvű gimnázium megnyitására munkálkodtunk, egy jópofa kis küldött-ség jött hozzánk a Délvidékről.

SZÉCHENYI *(helyben gyalogol)* . . . 30-án . . . megyek tovább: Déliblát, Bán-újfalu, Zrepaja, Szakula, PerlaszVÁROS . . . *(Leül.)*

DEÁK . . . egy Milankov nevű tanárember a bánsági szerbeket jellemezvén – mesélte a következő kis történetet: egy bánsági Farkasd nevű faluban történt, hogy az asszony halála után a szerencsétlen férj naponta többször is elment a sírhoz, és fájdalmában hosszan zokogott, amit a szomszédok végül megsokallottak, és azt mondták: az elhunyt ekkora gyászt azért mégsem érdemel.

KOSSUTH Miért nem?

DEÁK Miért nem? Mert életében mást is szeretett.

KOSSUTH Az eszemadta . . .

DEÁK Az eszemadta . . . Ha nem hiszi, hát akkor – akár még ma – lesse ki és győződjék meg: jár oda egy másik férfi is siratni az elhunytat.

KOSSUTH Na, látod, ez van a Délvidéken . . .

DEÁK Így is tett a gyászoló férj, és valóban rajtakapott felesége sírjánál egy keservesen sírdogáló férfit . . .

KOSSUTH Egy szerb határőrtől illet . . . ?

DEÁK Nézte, nézte, aztán a látványon elpityeredetett, odament hozzá, átölelte . . .

KOSSUTH Meg is puszilta . . .

DEÁK . . . nyugtatgatta, mondván: ne bánkódjék, ne tépje lelkét, ugyanis ő éppen most döntötte el, hogy hamarosan ismét megnősül . . .

(Csend.)

KOSSUTH Hát igen: én vagyok az, aki még a mások iránti kegyeletet is elsajnálom.

SZÉCHENYI . . . 31-én este 8 óraker Titelen. Hogy: „Épp az imént ment el a gőzhajó” . . . 2 óra tájban Elemérré érünk. Egy német öregasszony Kiss Ernő kastélyába kísér . . .

KOSSUTH Na, ez volt és maradt a te lőtávod!

SZÉCHENYI . . . Kutyák esnek nekünk, esernyőmmel védekezem . . . (Ijedten futja körül székét, majd leül.)

DEÁK Széchenyi egy mélyen érző, becsületes . . .

SZÉCHENYI . . . 1833. szeptember 1-jén hajnali 4 óraker Törökbecsére értem. Nagyfogadó – s egyetlen szobája sem üres. – Rengeteg por és magyar lakosok!!! Ez úgy látszik, pari passu jár!

DEÁK . . . becsületes ember volt . . . Főnemes . . .

KOSSUTH Csak te békítgessed, csak te nyugtatgassad továbbra is önmagával és a világgal . . . Arra ne is gondolj . . . most se, ahogyan sohase gondoltál: mennyire megvetett bocskoros köznemesekkel együtt, mennyire imádták saját oligarcha világát, amit pedig angliai csavargásai alatt a tapasztalatokból kompillált, aztán *magyar nemzetnek* ötlött ki, azzal voltaképp a saját kasztjának állított emlékművet . . . Számára a nemzet egy rettenetesen ködös fogalom volt . . . Stefferl, meg a sok hőzöngés, amikor én a nemzet, ami óriási többségében a jobbágyság, tehát: amikor én a nemzet éhségmentő intézeteiről üvöltök bele a bénulásig fájó magyar írástudatlan világba, ő, a te mindenkori eszménykép . . .

DEÁK A tiéd is volt!

KOSSUTH Stefferl elmélkedik. A HITEL-en elmélkedik, nyilván nem csak gondolataiban, de lélekben is egy kicsit Angliában maradván . . . de közben hű marad a Habsburgokhoz, ahová még ma is tartozik . . .

DEÁK Nem tartozik . . . Igazán már Döbling előtt se tartozott oda . . . Legalább most ne feledd ÖNISMERETÉT! És azt se, hogy fiatalon te önmagadat is meglelted a HITEL-ben. Akkor már együtt tevékenykedtünk.

KOSSUTH Te talán, de ő el se tudta képzelni mi a kolera, – Zircbe nem juthatott be, mert: hogyan is? – milyen hatalmas rendet vágott az a nyavalya a *nemzetben*, amelyről csak írt, beszélt, esküdözött rá . . .

DEÁK Lelkesedtél te is szegény Stefferl reformálmaiórt . . . Jusson eszedbe most a Szatira szerzőjeként is . . .

KOSSUTH Ferkó, Ferkó! Te is hiszed, hogy csak rémhír volt 31-ben, hogy a magyar jobbágy természetete gabona nem kellett már Bécsnek, de annál inkább a gyapjú, hogy a búzamezőket legelőkké akarták visszavádítani, és hogy végig mérgezték kolerával a falusi kutakat: hadd fogyjon az éhes száz, kevesebb legyen a kiegyenesített kasza . . . ?

SZÉCHENYI A jobbágykérdés megoldásához az idő hosszúra kimérve többé nincs, s ha közelebből nem tesszünk egyet-mást, bizonyos, hogy cséplő, kasza, balta . . . fog tenni.

KOSSUTH De a bajt nem lehetett így megelőzni. Ott voltam, saját szememmel láttam, mi történt Sátoraljaújhelyen, mint a vészbizottság tagja meg is mondtam, hogy azonnal tenni, segíteni, könnyíteni kell!

DEÁK Széchenyi már előbb . . .

KOSSUTH Hogy mekkora lett és mennyi áldozata, azt – gondolom: te is tudod . . . Hiába voltak itt, Ferkóm, a higgadt jurátusi észérvek száza, ezere, a többezrednyi katonaság Zemplénben, a Szepességben . . . mindenhol megtette a magát . . . Te hol voltál akkor?

DEÁK Hát . . . nyakig az operátum körüli vitákban, mint te is . . . Kínomban meg is írtam Vörösmartynak: Némelyek makacsak az arisztokráciának megrogzött jussa mellett . . . inkább akarnak kilencmillió embert nyomorúságban látni, s nem gondolják . . ., hogy az éhező ember nem ismer félelmet . . . sok ártatlan vérről lesz a csendesség megvásárolva . . . (Csend, Deák felsóhajt)
Örökké féltém, irtóztam a vérontástól . . .

KOSSUTH De hát: mindig időben leléptél. Hol a baj, Ferkó?

DEÁK Ott a baj, hogy valamikor nagyon régen, még Pozsonyban csak meg-rémültem, nem szegültem ellened . . .

KOSSUTH Kellett volna?

DEÁK . . . amikor egy alkalommal azt mondtad: politikai céljaidért még népizgató is lennél, és hogy a haza függetlenségét forradalom vagy háború árán is el fogod érni . . .

KOSSUTH (*halkan nevet*) Ó, mondta ezt annak idején nekem gyerkőckoromban négy szemközt a szép emléké Kövy professzor Sárospatakon: . . . a dominus Kossuthból maximus perturbator, országháborító és lázadó leszen!

DEÁK Megrémültem, mondom, de nem szegültem ellened . . . Máskor sem . . .

KOSSUTH Hiába is tetted volna. És most ismét elmondom miért . . .

DEÁK Ó, ezt az egész világ tudja, mert a kedvenc meséd . . .

KOSSUTH Nem mese. Szintén suhanckoromban történt: egy nap Eperjesről kicsalogatott a kikelet és a hirtelen kerekedett zivatar . . .

DEÁK . . . elől bemenekültél a kunyhóba ahhoz a jósasszonyhoz . . .

KOSSUTH (*hallgat, ragyog az arca*) Ferkó! Valóban azt mondta! Hallom ma is!!! Szavai visszhangzanak a fülemben, az eszemben, a lényemben!!!

DEÁK Hogy: az ország szabadítója leszel . . .

KOSSUTH Az a cigányasszony reám meredt, és mélységes tiszteletet láttam a szemében.

DEÁK Mert az ország szabadítóját látta maga előtt!

KOSSUTH Azt!

DEÁK És te meg is szabadítottad az országot?

KOSSUTH Az én művem alapos, és tudásra, tehetségre épül, de megépül!

DEÁK Mert: szabadító szellemű vagy.

KOSSUTH Az.

DEÁK Kövy professzor szerint inkább: *perturbátor és lázadó!*

KOSSUTH No, de kanyarodjunk vissza, oda, az elejére: hát tettem én, ott, Kassán, akkor ilyesmit?

DEÁK (*keserűen nevet*) Ó, nem. Az Országgyűlési Tudósításokban csendben végezted a munkádat, közben kijelentted: az országgyűlés politikai konyhájának nem szakácsa vagyok, aki főz. Mégcsak kuktája sem. Pusztán valami pincér forma, aki szétszolgálja, amit a szakácsok tálnak. Tudósító, semmi egyéb.

KOSSUTH (*harsányan nevet, hozzát teszi a szöveg lemaradt részét*) Tanítvány, munkatárs Wesselényi és Kőlcsey mellett.

DEÁK „Ettem” én is abból, amit te szétszolgáltál . . .

KOSSUTH (*kuncog*) Na . . .? És . . .?

DEÁK A konyhától az asztalig te bizony alaposan megpaprikáztad. Volt, hogy sápadoztam, napokig levegőért kapkodtam, hápogtam . . . Hát még a nádor . . . Pedig jó ember volt . . . (*Kossuth kacag, csapkodja Deák hátát, az köhögni kezd, levegő után kapkod. Végre megnyugszik.*) De nem hagytalak cserben soha.

KOSSUTH Soha?

DEÁK Akkor se, amikor . . .

KOSSUTH Soha?

DEÁK Akkor se, amikor szabadításodért tettem fel minden erkölcsi-jogtudori hitelemet!

KOSSUTH Alkut kötöttél!

(*Csend.*)

DEÁK Jó alkut.

KOSSUTH Minden alkud rossz volt! Aljas is! Mások háta megett kötöttem . . .

DEÁK Jó, beismerem: az ellenzék tudta nélkül megállapodást kötöttem, figyelem: csak megállapodást, hogy amennyiben a kormány Wesselényi és Lovassy mellett téged is kegyelemben részesít, akkor véghezviszem, hogy az alsó táblán nem követeljük a királytól a szólás- és gondolatszabadság elleni jogsértés elismerését . . .

KOSSUTH TE, de nem az ellenzék nézett el az említett királyi jogsértéstől . . .

És véghez is vitted . . . Azt hittem: ezt soha meg nem bocsátják neked azok, akik annyira hittek becsületedben . . .

DEÁK Vannak pillanatok, amikor a dolgok ambivalenciájában már kötéltné válsz, ha menteni kell a jobbik ügyet.

KOSSUTH Én voltam a jobbik ügy!
 DEÁK A mindenkori legjobb ügy.
 KOSSUTH De csak: ügy!
 DEÁK A nemzet legjobb ÜGYE!!!
 KOSSUTH Jó . . . már lényegtelen, de tudd: ennyit elvettél az ÉN becsü-
letemből, ezt már nagyon régen meg akartam neked mondani . . .
 DEÁK Ember, az életedet mentettem! Egyébként: érte a te becsületedet az
 én alkumtól nagyobb és súlyosabb kár is . . . De legalább élve hazatértél . . .
 KOSSUTH Élve . . . De te az ÉN becsületemmel sáfárkodtál . . . mert a szólás
 és gondolkodás szabadsága . . . komám, az több, mint amit Kossuth Lajos
 egyszében ért és kilencvenkét évével ma is ér!
 DEÁK Rapszodikus, teatrális vagy, Lajos. Hagyd. Legalább előttem . . .
 KOSSUTH (*elgondolkodik*) This is not correct!
 DEÁK Egyébként: ott volt mellettem Széchenyi is . . .
 KOSSUTH Mit?
 DEÁK Harminckilencben. Hogy egyáltalán eljuthassak a Metternichhez . . .
 KOSSUTH Mi volt?
 DEÁK Előbb persze Wirkner tanácsoshoz . . .
 KOSSUTH És?
 DEÁK Széchenyi nélkül ez nem ment volna . . .
 KOSSUTH Látod: mégis elárultál!
 DEÁK Akkor önmagamat is. De cserben nem hagytalak!!! Az életemnek olyan
 szerves része lettél, hogy erről, ennek méreteiről neked soha fogalmad nem
 volt . . .
 KOSSUTH (*cinikusan*) Ó, a bölcs szobor túlozhat is!!! Tessék!!!
 DEÁK Nősülésed . . .
 KOSSUTH Terézzel . . .
 DEÁK . . . gyermekeid születése . . . mind része volt az életemnek . . . Ferenc
 se véletlen viseli az én nevemet, aztán Vilma, a kicsi tündér . . . de Tódort
 is igen kedveltem. Isten bocsáss, talán inkább, mint Ferencet.
 (*Csend.*)
 KOSSUTH (*elfordul, sóhajt*) Negyvenkilencben tömlőcben sínylődték. Volt, aki
bezáratta magát velük, hogy ápolhassa, Deák azt sem kérdezte, élnek-e?
 DEÁK Magam is bujdostam.
 KOSSUTH Ferkó, Ferkó! Maradtál volna ártatlan kedvteléseidnél, mert egy
 vidéki *patvaristának* az jól áll . . .
 DEÁK Ismételsz!
 KOSSUTH . . . dukál is, ha már se fehérnép, se a hegynek leve . . . Á, de te
 nem! Tenéked mindig is pipázni, adomázni, közben faragcsálni és – utóbb
 – tekézni volt kedved.

DEÁK Te meg biliárdozol.

KOSSUTH Hát jól *beadomáztál* a nemzetnek, és te, a szenvedélyes tekéző – alaposan belégurítottál a negyvennyolcas magyar szentségbe, a negyvenkilencesbe már nem, mert bicskei *kirándulások* után neked elég volt, hogy Windisch-Graetz *megsimogatott* . . .

DEÁK A foglyai voltunk, és nem volt ott még igazi párbeszéd sem.

KOSSUTH Debrecenbe már nem is volt ínyedre eljönni utánunk . . . Egyszerűen csak elsomfordáltál kehidai vackodra, mint még annyiszor a hosszú évek során . . . Ez aztán a rezisztencia! „TÚRNI, TÚRNI!”

DEÁK *Azért mentem volna Debrecenbe, hogy közöljem: ezek után már akár fel is akaszthatjátok magatokat?*

KOSSUTH Most, hogy még szoborrá mintázva is üszkösödsz . . . és . . . mintha már nem lenne elég a vésnökség . . . feloldozást remélsz? De hát én nem tehetem. Én ágostai evangélikus vagyok! Protestáns!

DEÁK De még milyen!

KOSSUTH Mi milyen?

DEÁK Milyen? Luther még ma is kacag a sírjában, pedig nem volt valami nagy humorérzéke soha!

KOSSUTH Ki vele: MILYEN???

DEÁK Olyan, aki a szegény olasz népet úgy akarta kimenteni Vatikán állandó szorongatásából, hogy felajánlotta: szívesen átvezényli azt a protestantizmusba. Ott nincs pápa, nincs parancs, nincs mise, nincsenek szentek . . .
AZ OLASZT! EMBER!!!

KOSSUTH (*feszengve*) Na, még egy kitalancia . . . Ugyan . . .

DEÁK Ha már annyi bajod van még mindig velem . . .

KOSSUTH A világon soha senkivel ennyi . . .

DEÁK . . . akkor arra válaszolj nekem: hogyan lett a kemény, kizárólagos republikánusból nyakra-főre esküdöző royalista? Sőt monarchista! Aztán ismét republikánus, talán szocialista is, már hogy: kinek akartál a kegyeibe férközni!

KOSSUTH Tudjuk mindketten, miről is van szó . . . Esetleg, esetleg alkotmányos monarchia, de semmiképp, soha, semmi áron Habsburg-abszolutizmus! Terror és szadizmus, hipokrizia és velejéig romlott erkölcsstelenség, öröklődő agyalágyultság . . .

SZÉCHENYI (*fejhangon kántálja*) Osztrákia . . . nemcsak egyetlenegy szövetésége nincs, sőt mindenütt elhidegülés, ellenszenv, megvetés övezi . . . úgy, mint Britannia, egészen szigetté vált, csakhogy Albion a tengerek diphán tisztá hajjaiból magasodik fel, mint az emberi szabadságnak gyönyörű asyluma . . .

KOSSUTH (*Széchenyi felé*) Albion, he? Nem voltál a rendőreik és a bíróságaik kezében! Az aztán asylum!

SZÉCHENYI (*hadar*) . . . midőn Osztrákia antipathiától . . . kidörzsölhetetlen vérfoltokkal elundokított és taknyos gyermekhez sem illő piszkosságok által egészen elpiszkolt sár solitaire tündöklük Európa közepén, hol hypocrisis . . .

DEÁK Nehéz, terhes és kényelmetlen vendég voltál . . .

SZÉCHENYI . . . és hazugság úté fel nyomorult lakhelyét . . .

KOSSUTH Te, Ferkó, hallottad ezt?

DEÁK Te nem hallasz engem!

KOSSUTH (*szinte súgja*) Széchenyit! Hallottad?

DEÁK Voltam nála, ezt tudod.

KOSSUTH Döblingben.

DEÁK Ott.

KOSSUTH (*Széchenyi felé néz, megkönnyebbülten nagyot fúj*) Előbb ujjong, hogy a főherceg fogadja, aztán meg . . . hypocrisis . . . hazugság úté fel nyomorult fejét!

DEÁK Három évtized van a kettő között!

KOSSUTH Lövetni, akasztatni! Lövetni . . . akasztatni! Akasztatni . . .

(*Kossuth visszazuhan ágyába, a fény az előbbi reálisba vált, Deák és Széchenyi szoboralakja a homályba vész.*)

Lujza siet be öregesen. Felpárnázza, feldúcolja Kossuth fejét, ismét gyógyszert ad be neki, egy kicsit még áll mellette, amikor Kossuth nyekergő hangon megszólal.)

KOSSUTH (*beszéde lassú*) De amíg élek, nem viszik el . . .

LUJZA Nem.

KOSSUTH Ezt ki ígérte?

LUJZA Nyugodj meg . . . Megígérték, és ez még sokáig nem lehet beszédtema . . . Hamarosan felépülsz, ismét dolgozol . . .

KOSSUTH Ki ígérte?

LUJZA Többen. Sokan. Eötvös is . . .

KOSSUTH Pepi?

LUJZA Hol van ő már . . .? Károly. Az imádód.

KOSSUTH Az mindenkit imád. Deákat is . . . Szakmája lett, hogy az én . . . a mi erkölcsi aranytartalékunkból csipegessen . . .

LUJZA Tudod, hogy otthon istenítének, hallottad Hermantól is utóbb . . .

(*Villogó kékes fényjárja be a színt, jelzi, hogy a nagybeteg újabb ájulása következik. Lujza szinte észrevétlenül távozik. A fény állandósul a színen.)*)

KOSSUTH (*Deák felé indul, majd lassan felragyog az arca, a megjelenő Hermanné letérdel előtte, megragadja remegő kezét, ajkához szorítja*) Ó, Kamilla . . . Kamilla drága . . . Szeretem az ön „Pelebácsiját”, úgy, ahogy senki Magyarországon . . . Édes leányom, kérdezze csak meg Ottót, mert ő a világon mindent tud, kivéve amit nem tud –, hogy a filoxera új találmány-e vagy már azelőtt is ismerték?

HERMANNÉ Megkövetem a Kormányzó urat, de én ide csak azért jöhöttem, hogy férjem gyenge hallását az önnel való beszélgetéskor fülbemondással enyhítssem . . . (Csend) Láttam a hírlapcsomóban a Kolozsvárott megjelenő ELLENZÉK-et, ez is jár a Kormányzó úrnak?

KOSSUTH Jár. Hanem én bizony nem olvasom.

HERMANNÉ Pedig a szerkesztője életének egyik fő büszkesége, hogy a Kormányzó úr egykor . . . úgy nyilatkozott a lapjáról: „Ez a legöntudatosabban szerkesztett ellenzéki lap, amely Magyarországon megjelen.”

KOSSUTH Ezt a szerencsétlen tudóst, a másvilági embert küldték hozzám maguk helyett olyan ügyben, amelynek taglalatakor egyikük se merne a szemembe nézni . . . Nem elég az árulásokkal teli nagy magyar politikai felaprózódás, hát ezek a reám esküdöző bitangok is osztódnak, és akkor kérik tőlem a támaszt, amikor itt már nincs is kivel tanácskoznom . . . Mind kihalt: hűséges, középszerű, de megbízható, még az elidegenült régi jó barát is . . . (Hermanné Kossuth kezébe ad egy iratcsomagot, az csak rápillant, megöleli a szépasszonyt.) Ne vegye hízelgésnek, amit most mondok: az ön férje Magyarország dicsősége; én szeretem őtet . . . ha ő belement – bocsánat a kifejezésért, nem használhatok mást – belement egy – disznóságba, én az ő kedvéért nem megyek utána!

(Hermanné eltűnik, a fény a valósra vált, a muzsika halkul, majd teljesen elhal. Kossuth ágyában fekszik.

Csend.

Lujza áll ismét Kossuth mellett.)

KOSSUTH (köhéccsel, megemeli a fejét, körülnéz) Che tempo fa?

LUJZA Jó az idő, csak hideg van. Kérlek: nyugodj meg, pihenj.

KOSSUTH De . . . a munka . . . Mert az a rettenetes nagy adósság . . .

LUJZA Nincs adósság. Kifizették. Többet is, mint amennyit kértél érte . . .

KOSSUTH Nem kértem!!! Ők az alapítók, hát az övék legyen. A nemzeté . . .

És a szerencsétlen Basso-Arnoux doktor?

LUJZA Hála Istennek, a maradék pénzzel az ő paraszolenciájának komplikált problémája is megoldódott . . .

KOSSUTH Hanem: Eötvös Károllyal soha többé nem lesz dolgom . . . A Balatonnál született, de soha meg nem fürdött benne, és még ő nevezi az én Ferenc fiamat piperkőcnek! Ha valaki érzékeny a testi tisztaságára is, az már önmagában a kultúra legmagasabb szintjelzője!

LUJZA Megérttem, hogy időnként fontos részleteket felejtesz el, de ajánlom neked: olvasd újra Herman Ottó utóbbi levelét. Az mindent helyére tesz majd emlékezetedben . . .

KOSSUTH Ó, a becsületes, hűséges Ottó és csodszép neje: Borosnyai Kamilka . . . A neve is költemény . . .

LUIZA (*Kossuth kezébe adja a levelet, közben inkább önmagának jegyzi meg*)
Hála a Mindenhatónak, hogy ez a kedves asszony már csak költemény
maradt . . .

KOSSUTH (*kis töprengés után szigorúan*) Elkészültem én a könyvtáram könyv-
jegyzékével?

LUIZA Át is adtad nekik . . .

KOSSUTH És . . . nem szakították ki a fűvészeti és őslénytani gyűjteményt?

LUIZA Egyben maradt a könyvtárad.

KOSSUTH De az újonnan érkező folyóiratok, könyvek . . . ?

LUIZA Itt van Aulich . . .

KOSSUTH (*felragyog az arca*) Aulich Lajos, az én hős tábornokom!

LUIZA Aulich Nándor, a titkárod . . .

KOSSUTH És . . . Lajos nem jött?

LUIZA Lajost 49-ben felakasztották Aradon. A titkárod Aulich Nándor, és
ő mindent bejegyez . . . Az Istenre kérlek, nyugodj már meg . . .

KOSSUTH Ha nem szekírozna ez a két pernahajder . . .

LUIZA Lázképek. Orvosaidon kívül senkit nem engedek be hozzád.

KOSSUTH És a száznál több ceglédi?

LUIZA Az hetvenhétben volt, Baracconéban.

KOSSUTH Valaki mondta, vagy álmotdram, hogy Pesten a hozzám induló
ceglédieket ünneplő tömeg a váratlanul megjelenő Ferenc Jóskát, meg
Sissit is megéltenezte . . . Felváltá: vivát Kossuth – vivát Ferenc Jóska,
majd vivát Kossuth – vivát Sissi . . . Hát hiába kiáltottam nekik haza:
STOSS IN HERZ?

LUIZA Márcsak ilyen a magyar.

KOSSUTH Aztán a nyolcszázas, tarka politikai tömeg, hogy jöhetett ilyen
messze, hozzám, mosolyogva? Közben . . . suttyomban gyilkolták egymást.

LUIZA Sokan jártak itt, de az már a múlté?

KOSSUTH A Délvidékről senki se jött, pedig Ókanizsán is megválasztottak
követté . . .

LUIZA Dologidő van.

KOSSUTH És a muzsikus cigányok?

LUIZA Csak a szívüket hozták.

KOSSUTH (*elmereng*) Mert . . . nekem soha, senki nem húzta . . .

LUIZA És a sok fáklyászene? Amerre csak jártál . . . ?

KOSSUTH Annak szólt, aki rendelte . . . Kérem a tárogatóm!

LUIZA (*előhúzza a párnák alól, bátyja kezébe adja*) Toborzol?

KOSSUTH (*a hangszert csak forgatja kezében, de nem fúj bele*) Vannak mások
is? Be akar jönni más is?

LUIZA Nyugodj már meg. TÉGED SENKI SE HÁBORGATHAT!!!

(Lövés dörren, Széchenyi ismét elsütötte pisztolyát.)

KOSSUTH Orvosaim? Így mondtad?

LUJZA Basso és még kettő. Umberto király intézkedett, meg Salamon Ödön . . .

KOSSUTH A király . . . De ki ez az Ödön?

LUJZA Egy talpraesett pesti hírlapíró. Így Basso mellett még két professzor jár hozzád, hogy minden a legnagyobb rendben legyen . . .

KOSSUTH (mélázva) A király és . . . Ödön . . . Hallod-e, húgom, akkor itt sokkal nagyobb a baj, mint ahogyan mondtad . . .

LUJZA Csak te olvasd Herman Ottó levelét, van ott a végén néhány sor a te „költeményedtől” is . . . Csodálom, hogy azt is elfelejtetted.

(Lujza kimegy, Kossuth felteszi a szemüvegét, motyogva olvassa a levelet, aztán gyorsan a levél hátlapját fordítja maga felé, és szélesen mosolyog.

A fény lassan változik, Kossuth ismét az irreális világban leli magát, és a mellette megjelenő, faragszáló Deákra rárvall:)

KOSSUTH Egy intim percem se lehet tőled?

DEÁK A nők hűsége csak írva áll, a valóságban nem létezik . . .

KOSSUTH Ez itt írva van! Tehát: igazi.

(Széchenyi ismét lő.)

DEÁK Ha valakinek annyira az asszony vált sorsává, mint nekem, akkor érdemes engem meghallgatni, Lajcsi komám . . .

KOSSUTH Az asszony? Miféle asszony? Hány? Kik voltak?

DEÁK Az ország legszebb, legbájosabb asszonyai . . .

KOSSUTH És egy se volt jó neked?

DEÁK Mindahány csodálni való volt!

KOSSUTH Hát akkor?

DEÁK Még Sissi is eljött a . . .

KOSSUTH Légyottra!

DEÁK . . . ravatalomhoz . . .

KOSSUTH Ez aztán a románc!

DEÁK De . . .

KOSSUTH Mert a szerelem nem a logika és a hideg fej ügye . . .

DEÁK Hát igen: Vörösmartynak is megírtam gerjedelmes időszakában, neked is elmondhatom: a nőben csak az álmodott eszményt és nem magát a leányt szeretik . . . az Ideál elrepül, s néha csak egy igen közönséges asszony mond félálmosan jó reggelt a tegnapi elragadtatásból ébredő férjnek.

KOSSUTH Hogy is megy az a nóta: (énekel) Hej, de Szépen legel az Inkey gulyája, A kisasszony maga sétál utána . . .

DEÁK A gulyában, hál' istennek, én is ott voltam . . .

KOSSUTH Hatökör!

DEÁK Igen, a tiszteletbeli alügyész, aki testes, és aki mohón eszik, és mindig peccéses a ruhája – az nem parti!

KOSSUTH (*kirobban*) Akkor hallgasd ezt! Hallgasd és pusztulj bele az irigységbe.

DEÁK Életemben sose voltam irigy!

KOSSUTH Hallgasd! (*Olvassa a levelet*) Éreztem, hogy ha nem könnyíték a lelkemen, ha előbb nem ismerkedem a környékkel, ahol a szent . . . (gyorsan lehalkítja szavait, motyogva mondja) *aggastyán . . . éli . . .*

DEÁK (észreveszi Kossuth „maszatozását”, rászól!) Mondd ki: aggastyán!

KOSSUTH Látod, hogy irigy vagy?

DEÁK Soha!

KOSSUTH (*köhécselel, majd folytatja*) . . . éli napjait, az első látogatás emócióit nem tudom leküzdeni. (Beleéli magát a szöveg hangulatába) *Olyan jelenetet pedig, amely . . . felizgatná, semmi áron se akartam előidézni.*

DEÁK Akkor lehet, hogy nem, de most felizgatott!

KOSSUTH (*Deákhoz*) Igen! Te erre is képtelen voltál egész életedben. Ide figyelj: . . . szemem . . . könnybe borult, az erős felindulás megreszkette egész valómat – nem tudom, mi ment végbe bennem, lábaim megroskadtak . . . (Magasra emeli a levelet, és hivalkodva szól Deákhoz) Hallottad? *Megroskadtak!!!*

DEÁK *Megroskadt*, vén bakkecske, aki már a hölgyvendégekkel is inkább politizál, mint . . .

KOSSUTH FÉRFI! Aki minden időben, minden téren állja a sarat!

DEÁK Haláláig tele szenvedéllyel!

KOSSUTH Aki nem felejt halála után sem!

DEÁK Aki azért idézett meg engem is, mert baj van a lelkiismeretével!

KOSSUTH Hogy újravegyem a nagy adósaimat!

DEÁK Te vagy az enyém! A legnagyobb!

(*Széchenyi lő.*)

KOSSUTH (*komolyra fordítja a szót*) Én Deák adósa? Az emberé, aki azt mondta: *Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847–48-ban tétetett . . . (Idegesen folytatja) ÉS 49 hol van?*

DEÁK A folytatását miért hallgatod el? *De az 1847 és 48-diki törvények ezen átalakulást be nem végezheték. Csak az alap volt letéve . . .* De sohasem várod meg a kifejeletet, azonnal robbantanod kellett.

KOSSUTH (*felindultan*) Igen! A bénultság ellen, amit te okoztál! Hát igen, belekiáltottam az eldugult magyar fülekbe, hogy *egy szónk van Deák Ferenchez. Ő sokkal mélyebben látó férfiú, mintsem ne tudná, hogy az osztrákokkali alkudozások sikamlós ösvényén, az ország állami jogainak csak*

romjait lehet megóvni – de lényegét nem. Deáknak egy nagy hibája van: az, hogy nem bízik a nemzet erejében.

DEÁK (csendesen) Te nem csak siket, de tetejében vak is vagy. Én igenis azt mondtam, hogy a békés kiegyenlítést helyesebbnek tartom, mint a bizonytalan ígéretekbe, véletlenbe, forradalomba, a birodalom szétbomlásába, külföldi szövetkezésbe bizást . . .

KOSSUTH (kiabál) Nem arra szólítjuk fel Deákat, hogy álljon a forradalom élére . . . csak arra . . . hogy ne vezesse alkudozásokkal a nemzetet öngyilkosságba!

DEÁK A kiegyenlítésnek azon módja, amelyet én is javaslok, alkotmányos szabadságunkat nem veszélyeztet, s hazánkra sok tekintetben előnyös.

KOSSUTH (elkeseredetten, elcsukló hangon kiabál) Csak arra szólítjuk fel, segítse a nemzetet: nyitva tartani a jövődő ajtaját!!! (Zokog.)

DEÁK De az adósságod nem itt keletkezett, hanem akkor, amikor kimondtad, közzétetted: Veletek, általatok, ha nektek tetszik – nélkületek, ellenetek, ha kell . . .

KOSSUTH Legfontosabb barátom voltál, de te nem akartad megérteni, mit üzenek azokkal a szavakkal, hogy a magyar nemzet életrevalóságának óriási revellációja 1848–49-ben – melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott – annyit mindenesetre eredményezett, hogy úgy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben, nemzetünk még bukásában is azon . . . életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem fejleményinél számolni . . . kell.

DEÁK Ahogyan mondtam volt: a politika nem csak szív, de most hozzáteszem, nem is a barátság ügye. Az óriási felelősségtudat ide vezet . . .

KOSSUTH Az emberi élet végül már csak furcsa cserepekből áll, s ezekből a cserepekből kilencvenkét évesen pedig végleg képtelenség összerakni a széttört köcsögöt . . . Hát ennyi lenne az életem? Milyen ember voltam én, akit szinte mindenki elhagyott . . . ?

DEÁK Nem mindenki . . .

KOSSUTH Csak családom, szabóm, csizmadiám, aztán: a sznobok és a bennem businesszt látók nem . . . Hát ennyi lenne az én hagyatékom?

DEÁK Jobbágyok szabadsága, egy megbuktatott angol kormány és . . .

KOSSUTH . . . és?

DEÁK . . . a remény.

KOSSUTH Az mi?

DEÁK Ünnepe.

KOSSUTH Akkor: te mi vagy?

DEÁK Szürke, kellemetlen, mogorva köznep.

KOSSUTH Én, még . . . a remény . . .

DEÁK Amiből több mint ötven évig tápláltad magad és a nemzetet.

KOSSUTH Tápláltam – hiába. Reményből néked is jutott . . . Mit tettél vele?

DEÁK Egy tányérnyi lencse . . . Ennyit kapott a nemzet . . . Deák hitt a nemzet nevében, ígért mások helyett is. Kegyelmet nem érdemlő bűn.

KOSSUTH Hazza, melynek *se önálló hadserege, se nemzeti bankja, se saját adó- és vámrendszere, se független alkotmányos életének bármi biztosítéka . . .*

DEÁK Ez a holt lélek már tudja: ahhoz, hogy valóban szabaddá legyen a nemzet, a sziámi ikreknek együtt kell elpusztulniuk, a külön-külön történő feltámadás lehet, hogy soha el nem jön, vagy csak nagyon sokára, sok szenvedés árán . . . Ez bizony nem hagyaték, tehát engem nincs miért tetemre hívnod. Mert azt teszed halálos ágyadon.

KOSSUTH Csak a természet hálás. A végtelen, de sebezhető természet . . .

A belőle kiszakadó ember eredendően gonosz, és itt mit se jelent egy aggastyán sorjázó apprehenziója . . . A világ bölint: *The great old man* . . .

Ó, igen: a mindenhol kényelmetlen, csak megtűrt, hontalan idegen.

DEÁK És az, aki otthonában válik végül idegenné?

KOSSUTH Gyermekdeden tipepsz bútortól bútorig . . .

DEÁK . . . s ha elesel, akár a hátára fordult teknőc . . .

KOSSUTH *(a fény ritkul, csak reá szűkül, amikor lassan emelkedni kezd)*
 . . . csak reményvesztetten vergődsz . . . Hát így van ez: csupán fakó fény az élet. Aurora Borealis . . .

(A szín elsötétül.

Amikor reális fény vetül ismét rá, Kossut ágya ravatallá „változott”, rajta fekszik a turini remete.

A ravatalnál Deák, Széchenyi, Lujza, Hermanné, Sárka, a kézdívásárhelyiek éneklék, a muzsikus cigányok játsszák is:)

Kossuth Lajos nyoszolyája,
Arany székről hág fel rája,
Nem alhatik, nem nyughatik,
Hazájáról gondolkodik.